stoletju ugotovil predhodnik klasične politične ekonomije William Petty: »Delo je oče proizvoda in zemlja (danes: kapital, op. a.) je njegova mati. Ne moremo reči, kateri je bolj pomemben za spočetje otroka: mati ali oče.« Kasnejši ekonomski teoretiki pa dodali še logično nadaljevanje: »Prav tako je nemogoče reči, koliko outputa je ustvaril en sam ločen input.«.

*To pa preprosto pomeni, da sta **enakopravno soupravljanje** produkcijskih procesov in **sorazmerna udeležba pri poslovnem rezultatu** (dobičku ali izgubi) že po naravi stvari **samoumevni ekonomski pravici delavcev** na temelju lastništva nad delom, oziroma, če uporabimo sodobnejši izraz, človeškim kapitalom kot – poleg podjetništva lastnikov kapitala – edinim tudi subjektivno ustvarjalnim produkcijskim »dejavnikom« (ne »sredstvom«, kar je nekaj popolnoma drugega). Kapital in podjetništvo lastnikov lahko torej kakršenkoli produkt ustvarita šele in izključno le s pomočjo **t. i. notranjega podjetništva zaposlenih**, ne pa z »delovno silo«.*

IZ TEORIJE ZA PRAKSO EKONOMSKE DEMOKRACIJE

Piše:
dr. Mato Gostiša

Sistemska vloga in pomen človeškega kapitala

Kot je znano, ekonomisti, gospodarstveniki in politiki danes na načelni ravni vsevprek razpravljajo o človeškem kapitalu in njegovih nosilcih kot najpomembnejši konkurenčni prednosti podjetij. Torej o visoko kvalificiranih, pripadnih in motiviranih zaposlenih, tako imenovanih sodobnih »delavcih z znanjem«, ki da so v sodobnih pogojih gospodarjenja 21. stoletja kot »ere znanja« največje bogastvo podjetij. In v osnovi imajo glede tega seveda čisto prav. A žal tega dejstva nikoli ne obravnavajo kot sistemsko, temveč zgolj kot nekakšno »poslovno-organizacijsko« vprašanje.

Tektonske spremembe v objektivni družbenoekonomski realnosti

V objektivni družbenoekonomski realnosti zadnjih desetletij se po ugotovitvah ekonomske znanosti na tem področju dogajajo izjemno hitre in naravnost tektonske spremembe. In sicer v smislu nezadržnega pomikanja težišča pomena posameznih temeljnih produkcijskih dejavnikov za ustvarjanje nove vrednosti v produkcijskih procesih v smeri **od klasičnega t. i. finančnega kapitala** (kot ga pač še danes razumejo veljavni računovodski sistemi) **proti t. i. intelektualnemu, se pravi človeškemu in – njegovemu proizvodu – strukturnemu kapitalu.** Tega neotipljivega kapitala današnje bilance podjetij sicer v glavnem (še) ne registrirajo, a to seveda še zdaleč ne pomeni, da ga tudi v realnosti sploh ni. Pomeni le, da je celoten aktualni sistem produkcijskih in razdelitvenih odnosov, ki – v nasprotju z omenjeno objektivno realnostjo – od prvih začetkov kapitalizma v 18. in 19. stoletju še ni doživel prav nobenih bistvenih sprememb, danes ne samo že povsem anahron, temveč tudi že dobesedno skregan z elementarno ekonomsko in pravno logiko.

Ta kapital objektivno nesporno obstaja in ekonomsko odločilno učinkuje pri ustvarjanju dodane vrednosti, materializiran (opredmeten) pa je v **dejanski tržni vrednosti podjetij** in v končni fazi skozi kapitalske dobičke. Je torej ekonomsko dejstvo, ki ga sistemsko ni več mogoče še naprej preprosto kar ignorirati. Ali se enostavno pretvarjati, da gre pri tem kapitalu (za razliko od finančnega) le za nekakšno »organizacijsko« kategorijo brez kakršnihkoli tudi »sistemskih« učinkov na obstoječe družbenoekonomske odnose, pri kateri je – tako kot pri »produkcijskih sredstvih« – bistveno le vprašanje, kako in s kakšnimi poslovnimi ukrepi ga najbolj učinkovito postaviti v funkcijo ustvarjanja čim večjih dobičkov za lastnike finančnega kapitala oz. »lastnike podjetij«[1].

[1] Pojem »lastniki podjetij« je namenoma postavljen v narekovaj zato, ker je v pravu sicer jasno, da pravni subjekti (fizične in pravne osebe) ne morejo imeti lastnika, ampak so le same lahko lastniki določenega premoženja in premoženjskih pravic. Podjetja torej – v nasprotju s tistim, kar v resnici nimajo in tudi ne morejo imeti »lastnika«.

Slika 1: *Tržna vrednost podjetja*

Vir: *Skandiina vrednostna shema (v Roos in drugi, str 21).*

Slika 2: *Razvoj vrednosti neotipljivih (neopredmetenih) sredstev kot odstotek skupne tržne vrednosti S&P 500 podjetij v ZDA med leti 1982 in 1999*

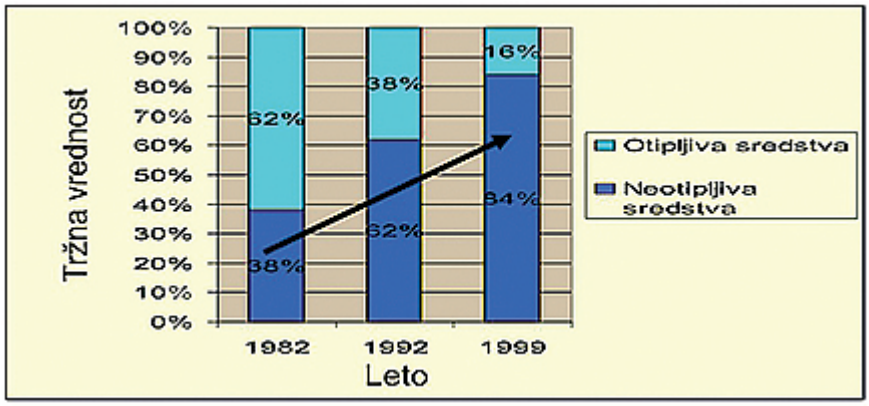

Vir: *Daum, Juergen H. (2003) Intangible Assets and Value Creation, str. 4.*

Če izhajamo iz znane t. i. Scandiine oziroma Edvinssonove vrednostne sheme **(tržna vrednost podjetja = finančni kapital + intelektualni kapital)**[2], ki je v takšnih ali drugačnih izvedbenih inačicah v ekonomski znanosti zdaj bolj ali manj tudi splošno sprejeta, je danes – za razliko od stanja izpred le nekaj desetletij – razmerje med finančnim in intelektualnim kapitalom v skupni tržni vrednosti podjetij v povprečju že **okrog 15 % proti 85 % ali celo že več v korist slednjega** (Primer: Slike 1, 2 in 3). In takšen je približno danes tudi njun prispevek k produktu.

Pri tem velja posebej opozoriti, da sta pojma **človeški kapital** in **sodobno delo**, katerega fizične komponente (»delovna sila«) postajajo v dobi digitalizacije, avtomatizacije in robotizacije v primerjavi z intelektualnimi (znanje ter delovne in ustvarjalne zmožnosti) in emocionalnimi (delovna motivacija in organizacijska pripadnost oziroma »zavzetost«) skorajda povsem irelevantne, **praktično sinonima**. Omenjene intelektualne in emocionalne komponente dela, zlasti znanje in »zavzetost« zaposlenih, so namreč prav tako »izveden« (ne pa nekakšen »primarni«!) produkcijski dejavnik kot finančni kapital. Predpotopni termin »delovna sila« kot sinonim za delo pa bi bilo seveda treba nemudoma povsem izločiti iz ekonomsko-teoretičnega (pa tudi strokovnega in političnega) besednjaka.

Logične sistemske posledice

Če je torej človeški kapital res kapital v pravem pomenu besede (in to nesporno je!), potem bi morale biti seveda že po izvirnih načelih kapitalizma tudi **korporacijske pravice njegovih lastnikov – delavcev** (tj. sorazmerno, ne zgolj nekakšno marginalno soupravljanje podjetij in obvezna, ne zgolj nekakšna prostovoljna udeležba pri poslovnem rezultatu – dobičku ali pa izgubi!) danes tudi sistemsko povsem **izenačene** s tistimi, ki pripadajo lastnikom finančnega kapitala.[3] Gre torej za nesporne ekonomske pravice na temelju lastništva nad človeškim kapitalom in t. i. notranjega podjetništva, ki bi morale biti že zdavnaj tudi pravno priznane[4].

A niso, niti približno. Še vedno imamo v veljavi sistem korporacijskega upravljanja

Slika 3: *Vrednost neotipljivih (neopredmetenih) sredstev lahko do 20-krat presega tržno vrednost družb*

Vir: *Daum, Juergen H. (2003) Intangible Assets and Value Creation, str. 4.*

[2] V Roos in drugi (2000: 21).

[3] »Znameniti guru menedžmenta Charles Handy verjame, da se kapitalizem v sedanji obliki ne bo obdržal. Podjetja in država bodo morali spremeniti pravila, najti nove rešitve za lastništvo. Če so podjetja čedalje bolj odvisna od ljudi, potem tisti, ki zagotavljajo denar, ne morejo imeti več pravic od tistih, ki ga ustvarjajo. Iskanja ravnotežja med znanjem in kapitalom kot ključnima produkcijskima dejavnikoma se bodo najprej lotili v IT podjetjih, oglaševalskih agencijah, visokotehnoloških nišnih podjetjih, skratka tam, kjer so zaposleni vsa vrednost podjetja.« (Šmuc, 2007: 3)

[4] Podrobneje o tem v Gostiša (2017: 66-68)

in delitve poslovnih rezultatov podjetij, ki **temelji izključno na lastnini nad finančnim kapitalom**, medtem ko so lastniki človeškega (in širše intelektualnega) kapitala kot najpomembnejšega produkcijskega dejavnika sedanjosti in prihodnosti v tem sistemu le v vlogi klasične »mezdne najemne delovne sile« brez kakršnihkoli izvirnih korporacijskih pravic. Aktualne ekonomske politike in njihove razvpite »strukturne reforme« pa so, kot vemo, še vedno obsedene izključno z ustvarjanjem »ugodnega poslovnega okolja za kapital« (ve se seveda na čigav račun!).

Zaenkrat je torej v tem kapitalizmu še vedno ekonomsko in pravno »sveta« le lastninska pravica nad finančnim kapitalom. In dokler bo temu tako, bo pač uvodoma omenjeno razpravljanje o človeškem kapitalu zgolj prazno besedičenje brez kakršnegakoli sistemskega pomena.

Temeljni nesmisli aktualne teorije kapitalizma

Kljub zgoraj pojasnjenim zelo izrazitim trendom v »razvoju proizvajalnih sil« namreč **temeljne sistemske predpostavke teorije (in prakse) aktualnega kapitalizma** za zdaj še vedno ostajajo povsem enake kot pred dvesto leti. Torej, da:

1) je ekonomsko »redka« dobrina le (finančni) kapital, »delovna sila« pa je t. i primarni produkcijski dejavnik, dostopen v neomejenih količinah, ki se mora zato za svoje preživetje pač prodajati lastnikom kapitala,

2) kapitalizem temelji na kapitalu, zato kapitalu in njegovim lastnikom domnevno že a priori sistemsko pripada tudi status »podjetnika« (kapitalistično podjetje/korporacija je še danes definirano kot »pravno personificirani kapital«, namenjen ustvarjanju profita za svoje »lastnike«), delo pa je navadno tržno blago, ki ga podjetnik – delodajalec kot organizator proizvodnje za svoje namene lahko, enako kot produkcijska sredstva, preprosto kupi in (čeprav je neločljivo od človeka kot celote) z njim potem v produkcijskih procesih prosto razpolaga in ustvarja kot s svojo lastnino,

3) so potemtakem lastniki kapitala – četudi gre morda zgolj za t. i. portfeljske vlagatelje, ki (razen v elementu tveganja) s »podjetništvom« v polnem pomenu te besede nimajo nobene zveze – edini zaslužni za kapitalistično produkcijo in ustvarjeni produkt, zaradi česar si upravičeno lastijo tako vse korporacijsko-upravljalske pravice, kakor tudi izključno pravico do prisvajanja celotnega bilančnega dobička podjetij v svoji »lasti« (čeprav je v njem nesporno vsebovan tudi pomemben del t. i. rezidualnega presežka outputa dela), ter morebitnega kapitalskega dobička (čeprav glavnino njegove vrednosti tvori vrednost intelektualnega kapitala), medtem ko so lastniki dela za sodelovanje svojega produkcijskega dejavnika plačani le z mezdo kot tržno protivrednostjo njegovega inputa (ne pa dejanskega outputa!?), ki za razliko od dobičkov, obresti in rent seveda ni nikakršen »ekonomski donos« in pomeni očitno ekonomsko izkoriščanje dela (menjava na trgu dela torej v resnici ni ne svobodna ne ekvivalentna!),

4) je profit kot dohodek lastnikov kapitala lahko v kakršnemkoli kapitalizmu edini motiv gospodarjenja in gonilo gospodarskega razvoja in da torej ni prav nič slabega, če donosi iz t. i. proizvodnega kapitala (po Pikettyju[5]) ob povprečni letni stopnji rasti narodnega dohodka 1 do 2 % iz navedenih razlogov naraščajo po 7 do 8 % (čeprav ni dvoma, da se ravno v takšni ekonomsko nelogični »razdelitvi« produkta skriva glavni vzrok vseh makroekonomskih neravnovesij in nenehnih cikličnih kriz kapitalizma),

5) je samoumevno (?), da je v kapitalizmu kot tržnem sistemu tudi »temeljni produkcijski (tj. proizvodni in razdelitveni) odnos« med delom in kapitalom kot – ekonomsko sicer povsem enakovrednima – temeljnima produkcijskima dejavnikoma v bistvu navaden tržno-menjalni (kupoprodajni, mezdni) odnos in da morebiten »nemezdni« model kapitalizma ni mogoč niti teoretično (čeprav je jasno, da ne produkcija ne razdelitev po svojem ekonomskem bistvu nista nikakršna »menjava«),

6) je morebitna pravica delavcev do sodelovanja pri upravljanju lahko le prostovoljni motivacijski ukrep podjetnika, njihova morebitna udeležba pri dobičku pa le nekakšen »solidarnostni transfer od lastnikov kapitala k lastnikom delovne sile«,

7) na teh temeljih zasnovanega aktualnega modela kapitalizma, ki je – čeprav zaradi svojih demotivacijskih učinkov na lastnike človeškega kapitala evidentno tudi ekonomsko deluje že izrazito retrogradno – bojda za vekov veke ekonomsko superioren sistem brez konkurence in brez alternative, ni mogoče ukiniti oziroma radikalno spremeniti, ne da bi pri tem (spet) zašli v takšno ali drugačno obliko »netržnega« socializma (znamenita teza o »koncu zgodovine«!), njegove vse bolj katastrofične makroekonomske, socialne in okoljske posledice pa naj blaži (ne rešuje, ker tega seveda niti ne more!) t. i. socialna država.

Kakšni **neverjetni »znanstveni« nesmisli!** In sicer ne samo skozi prizmo uvodoma omenjenih tektonskih sprememb v objektivni družbenoekonomski realnosti 21. stoletja kot »ere znanja in človeškega kapitala«, temveč že v osnovi in od samega začetka.

Bistvo dejanskih družbenoekonomskih odnosov

Nikomur namreč še ni in verjetno tudi ne bo uspelo argumentirano ovreči pronicljive in zdravorazumsko edino logične **definicije bistva dejanskih (produkcijskih in posledično tudi razdelitvenih) družbenoekonomskih odnosov** med lastniki temeljnih produkcijskih dejavnikov, ki je povsem neodvisna od konkretnega pravno reguliranega »produkcijskega načina« (sužnjelastništvo, fevdalizem, kapitalizem, socializem), in ki jo je predhodnik klasične politične ekonomije sir William Petty sijajno ubesedil takole: »*Delo je oče proizvoda in zemlja (danes: kapital, op. a.) je njegova mati. Ne moremo reči, kateri je bolj pomemben za spočetje otroka: mati ali oče.*« Samuelson in Nordhaus (2002: 214) pa sta k temu dodala še piko na i: »*Prav tako je nemogoče reči, koliko outputa je ustvaril en sam ločen input.*«

Se pravi, noben ekonomsko in pravno smiseln ter ekonomsko zares demokratičen »produkcijski način« ne more temeljiti na **sistemskem favoriziranju (zgolj) dela ali (zgolj) kapitala**, ampak bi bilo lahko (in bi tudi moralo biti) kakršnokoli »podjetje« ekonomsko logično zasnovano le kot »(enako)pravna združba/korporacija človeškega in finančnega kapitala ter njunih lastnikov«.

Namesto zaključka

Kapo torej dol (v navednicah seveda) vrlim utemeljiteljem klasične politične ekonomije, ki jim je, bogsigavedi kako, uspelo iz omenjene zdravorazumske definicije teoretično skonstruirati (sedanji) **»mezdni« temeljni produkcijski odnos** med lastniki dela in kapitala kot sistemski temelj aktualnega kapitalizma. Ali pa Marxu, ki je – namesto v povsem zgrešeni sedanji pravni zasnovi kapitalističnega podjetja – kot krivca za izkoriščanje dela po kapitalu prepoznal kar zasebno lastnino nad kapitalom samo po sebi (čeprav lastninska pravica nad čemerkoli, konkretno nad kapitalom, sama po sebi nikoli ne vsebuje tudi pravice

do prisvajanja »plodov« tuje lastnine, konkretno dela).

A kakorkoli že, teorijo kapitalizma, skladno s tem pa tudi celotno njegovo pravno-institucionalno strukturo, bo **v novih družbenoekonomskih okoliščinah 21. stoletja vsekakor treba začeti graditi povsem na novo** in na povsem drugačnih ekonomsko-teoretičnih predpostavkah. Za želeno evolucijo v smeri ekonomsko uspešnejše, obenem pa socialno pravičnejše in okoljsko odgovornejše družbe bo torej brez dvoma nujna najprej znanstvena revolucija v družboslovju.

Citirani viri

Daum, Juergen H. *(2003) Intangible Assets and Value Creation,* John Wiley and Sons Ltd. United Kingdom. Uporabljena slika v originalu dostopna tudi na*: https://books.google.si/books?id=pCc_PlGPqqsC&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (22. 5. 2018)*

Gostiša, Mato (2017) Ekonomska demokracija v 21. stoletju, ŠCID, Kranj.

Roos, Johan, Göran Roos, Leif Edvinsson in Nikola C. Dragonetti *(2000): Intelektualni kapital: krmarjenje po novem poslovnem svetu,* Ljubljana: Inštitut za intelektualni kapital.

Piketty, Thomas *(2015) Kapital v 21. stoletju (orig. Le capitalau XXIte siëcle),* Mladinska knjiga Založba, Ljubljana.

Samuelson, Paul A. in Nordhaus, William D. *(2002) Ekonomija (izv. Economics, Sisteenth Edition),* Naklada Mate, GV Založba, Ljubljana (prva izd. The McGraw-Hill Companies, Inc., 1998).

Šmuc, Sonja *(2007) Vera v čudeže.* Uvodnik. MQ – revija Združenja Manager, št. 2/2007. Ljubljana.

Slika s shoda sindikatov pred GZS 5. decembra 2018

Piše:
dr. Živko Bergant

Delo in družbena odgovornost

Avtor v prispevku postavlja ustrezno razmerje med delom in kapitalom kot temeljni pogoj družbeno odgovornega delovanja podjetja. Pri tem je pomembna ocena intelektualnega premoženja, obenem pa tudi njegovo ohranjanje ter razvoj. Izhodišče za delitev dodane vrednosti mora biti trajnostni razvoj podjetja in ne arbitrarne (zakonske) odločitve. Zagotoviti je treba enakopravnost deležnikov in soupravljanje zaposlencev ter temu primerno dopolniti tudi informacijski sistem v podjetju.

Uvod

Že dalj časa je v strokovni literaturi sprejeto mnenje, da so **zmožnosti zaposlencev** pomemben proizvajalni tvorec in del intelektualnega premoženja podjetja. Brez njih ("nevidnih sredstev") ne moremo pojasniti ogromnih razlik med tržnimi in knjigovodskimi vrednostmi podjetij (Milost, 2012, 128).

Vir intelektualnega premoženja v celoviti bilanci stanja je nedvomno **intelektualni kapital**. Če ga poenostavimo kot *delo,* dobimo temeljnega ustvarjalca dodane vrednosti. To dejstvo je treba upoštevati pri ugotavljanju prispevka k ustvarjeni dodani vrednosti, kajti prav razmerje med prispevkom dela in lastniškega kapitala (ki je pravzaprav rezultat preteklega dela) je ključno za razpravo o delitvi dodane vrednosti. Obenem pa je to razmerje **ključnega pomena** za